

Кульбеда Д. Мотольський словник / уклад. М. Кульбеда, А. Скашук, В. Місіюк. Мінск : Смэлтак, 2018. 136 с.

Наприкінці 2018 року в Мінську опубліковано книжку, що засвідчила певну активізацію національно-культурного життя українців Берестейщини. На жаль, вийшла вона до річниці загибелі внаслідок нещасного випадку її автора, 28-річного кардіохірурга Дмитра Кульбеди (16.06.1989 — 9.09.2017) ¹. Редактор цього видання, провідний український діалектолог, професор Григорій Аркушин, характеризує словник так: «Це невеличке лексикографічне зібрання говіркових слів, зафіксоване упродовж декількох років. Його творець — медик за освітою, але в душі і філолог, і етнограф, і фольклорист... Авторські словникові статті були далекі від представленого остаточного варіанту (хай-но потім! хай-но згодом!), тому автор не використовував фонетичної транскрипції для передачі говіркового мовлення, навіть не було позначено наголошування і не розрізнено полісемію від омонімії... Усе це пізніше робили його мати М. Кульбеда і однодумець В. Місіюк, яких по праву можна вважати співавторами цієї праці» (с. 3).

Професор Г. Аркушин зазначає, що старожитня говірка с. Мотоль Івановського району Брестської області ² належить до північного (поліського) наріччя, «українськість говірки підтверджується відсутністю білоруського акання, дзекання та цекання» (с. 5). У передмові вчений пояснює особливості застосованої у словнику транскрипції, подає опис фонетичних і морфологічних рис мотольської говірки ³ (наприклад, рефлексія *о в новозакритих складах: бик 'бік', виз, стил, двир; протетичний (приставний) [г]: гін'чій, гозеро, гулиця; дієслівні форми мус'у, запла'т'у, ход'у та ін.), наводить приклади лексичних і семантичних діалектизмів, зафіксованих Д. Кульбедою (лексичні: гар'цати 'бешкетувати', гніпитис 'влаштуватися, моститися', гор'ілі 'криве покручене поліно', ковма 'картопляне поре', охв'ішчина 'новосілля', пер'ган 'огорожа зі штахет', скоз'уба 'спідлоба' та ін.; семантичні: кози'рок 'кепка', місто 'центр Мотоля', окрут'іти 'пов'язати хустку' та ін.).

До традиційної для діалектної лексикографії побудови словникових статей (заголовне слово, його транскрипція, граматичні й стилістичні позначки, ілюстрації) у «Мотольському словнику» додано ще переклади ілюстрацій російською мовою; редактор залишив їх без змін, наприклад:

БОНДА [бонда] -и, ж. р., етн. Корова як придане весільної молодої. *Іди забирай телушку с поля. Огинайес:а. Г'ето ш твоя бонда, замуж пидеш, і вона за тобою пиде.* — Иди забирай корову с поля. Это же твое приданное, замуж пойдешь, и она за тобой пойдет.

ОНО [оно] част. Тільки, лише. *Бат'ко з д'ідом уже зложили с'іно ш стожок, осталося оно завершити.* — Только (част.). Папа с дедушкой уже сложили сено в стог, осталось только закончить верхнюю часть.

ПРАНЦІВІЙ [пранцивий] -айа, -ейе. Неслухняний, бешкетливий. *Треба увечери сходити до сус'ідей і забрати того п'ішня пранцивого, то шзавтра одрубай голову, коб ни смикашса по чужих хливах і дворах.* — Вредный, плохой, непослушный (прил.). Надо вечером пойти к соседям и забрать своего непослушного петуха-проходимца, чтобы завтра отрубить голову, то не будет больше таскаться по чужим сараям и дворам.

СКАЛКА [скалка] -і, ж. р. Пляма жиру на поверхні першої страви. *Зажарила суп з салом, то хот' крох' і скалок зверху плавайе.* — Пятнышко жира на первом блюде (суц.). Сделала за жарку супа салом, то хоть пару пятнышек жира сверху плавают.

ХАЛЮЧИТИ [халучити] -у, ши. Наводити порядок, прибирати. *Хату на св'ято халучила, а шзавтра приберу ше й с'іни з коморей.* — Убирать (гл.). Дом на праздник уже убрала, а завтра уберу ещё и коридор с кладовкой.

Загалом у «Мотольському словнику» представлено 458 діалектних слів (с. 8–78). Професор Г. Аркушин пише, що «це крапля в говірковому джерелі, але саме без цієї краплі не було б і самого джерела...» (с. 6). Крім того, у виданні представлено зібрані автором мотольські мікротопоніми, антропоніми та зразки фольклору (с. 79–83).

Другу половину книжки (с. 84–134) становлять різноманітні матеріали, що розкривають особистість Д. Кульбеди: його статті та коментарі в Інтернеті, листи, жартівливі білоруськомовні вірші⁴, присвячені однокласникам з Івановської гімназії тощо. Усе це, напевно, ніколи не було б опубліковано, якби не трагічна загибель Дмитра. Ці матеріали дозволяють читачеві простежити, зокрема, розвиток національно-мовної самосвідомості цієї «яскравої постаті українського життя Берестейщини ХХІ століття» (с. 130).

Ось що, наприклад, писав 18-річний Дмитро в листі від 14 грудня 2007 року (оригінальний рукопис тут і далі збережено): «Я, як по правді, ще сам не знаю до кінця своєї позиції що до ситуації у Загородді. Е де кілька головних упливов (українськи, білоруски, руско-москальски), але ни один з их мни не дольгуе. Твої розваги на TUT.BY мають під собою, що важно, факты. Я, як и ты, обидь-вюма руками за региональне розвитте нашого краю, але добре знаю, що на сєння гете не мажливо. Як и не буде мажливо, коли БНФ буде ля руля. И чи наогул буде мажливо, не знаю. Хто буде тримати культуру наших дидей та батькив, колы вони самы часом не могут (чи не хочуть) робити гєтого. Моя маты з Моголя, але робить у Яновы. Тры мисяцы тому родылось дитя у сестры, дык вона йому заре: “Ой, Кирюшенька, а кто это у нас улыбається. А кто это ручками шевелит?” И що я йий скажу? Маты, кажы до його по-нашому? Не... Нема питання у тым, чи треба заховати свою мову, але е питанне — кому? Чи будуть наши диты, живучи у Берести, розмовляты по-нашому. Факт, що не. Для мене гето тупик. Нащо вси намогани, коли знаеш, що вони марны. Але гето оно одна з думок, що мене турбують. Я одчинены для инших идей <...> Извини за стиль и язык письма, т. к. а) не владею в достаточной мере литературным украинским (всє-таки диалект есть диалект), б) пишу RU раскладкой, не знаю как оформить некоторые звуки и т. д. в) говорить на нашем одно, а писать другое» (с. 103).

За місяць юнак пише: «[Білоруски] вплив натто міцни, бо заставляв мене аж 2 рокі ходити з закритими гочима (як і ше одного хлопца, але він з Іванцевич, так шо і заре розмовляє по-білоруську), хоть я вже тоди добре знав — моя ридна мова зусім не білоруська, а сама по-собі, інша <...> Украински вплив? Такого мусить і нема. Хіба форум TUT.BY. Ну і вся традиційна культура регіону, яка доказває, шо ми — українски білоруси чи білоруски українци, бо маімо “ПАШПАРТ”. Але тут друге питанне: українци, яких ми сами називаємо хохлами, чи хто инши? І чи є разлица, ким зватися?» (лист від 24 січня 2008 року, с. 105).

Студент-медик і в столичному Мінську переймається долею рідної Берестейщини: «Стоїть Поліссе, і його сини стоять. У своїому університетові од одного хлопца почув “помалу” — і зразу до його. А він з Березовського району. Оно шо між собою бавить — на “великом и могучем”. Кому скажи, не повирать» (лист від 20 березня 2008 року, с. 106).

Свій намір збирати діалектну лексику села своїх предків Дмитро описує так: «Де коли самому смішно становиться, на шо позарився. Але як почую бабини свырысадло чи охналь, то думаецца, шо ліпш гетым словам бути записаними аби-кім, чим нияк не бути записаними!» (лист від 19 червня 2008 року, с. 107).

«А шенно в суботу сказали мні, шо товканица в Мотолі — КОВМА, а макарони (вермішель) — ЛОКША (батько так дивок дражнить, шо елє ворушацца). Кажу на бабей: «Мо яки слова старій помніте?». А вони мні: «Всі старій дочка Меронова собрала!» Так думаю учительніцу тую найти да хоть глянути, як і скільки вона назбирала (мо вона вже сама шо склала?)» (лист від 18 жовтня 2008 року, с. 109–110).

Поступово Дмитро приходить до сприйняття мотольської лексики в загальноукраїнському контексті: «Грінченка на диску було б і натто добре, але нияк у мене не вийде приїхати: заре саме

загрузка, тре экзамени в автошколи здавати <...> Твій аналіз мотольського лексикону супер! От і правда добре було б порівняти гети слова з гринченковськими да глянути, скільки аутентики, а скільки і огульного» (лист від 26 жовтня 2008 року, с. 110).

З некрологів «Памяти Дмитра Кульбеди» (с. 126–129, передрук із сайту «Наша ніва») та «Серце преповнене любов'ю» (с. 129–134, передрук із сайту *prosvit.org*) постає образ талановитого, енергійного, залюбленого в свою малу батьківщину юнака. Ще в шкільні роки кристалізується його національна свідомість. У 2008 році Дмитро вступив до брестської організації «Українська науково-педагогічна спілка “Берегиня”» і згодом став активним організатором її заходів (день української писемності, колядні вечори, літературно-музичний вечір «О, прекрасная Кулина», упорядкування поховань видатних діячів на Тришинському кладовищі в Бресті). Під час навчання й роботи в Мінську Дмитро став членом Республіканського науково-краєзнавчого товариства «Загороддя», одним із засновників Українського товариства мови і літератури при Спільці білоруських письменників, інформаційного сайту «ПроСВІТ», представляв свій край у форумах і проєктах Світового конгресу української молоді (2011, 2012) тощо.

Голова української науково-педагогічної спілки «Берегиня» Віктор Місіюк згадує: «Особлива тема — мова. Своя, власна, родинна традиція перш за все знаходить вихід у ліричних юнацьких віршах, написаних говіркою, які в пилу першого кохання він з часом знищить. Далій починається заглиблення у мотольську лексику. Дмитьор⁵ береться за написання мотольського словника. Праця гідна багаторічних зусиль авторського колективу, але вона дозволяє зробити колумбівське відкриття багатства власної мови, її повноправності і своєрідної досконалості. Зрештою, брак гідності, або відчуття неповноцінності власної культури абсолютно неприйнятним волелюбним мотольцям...» (с. 131).

Книга ілюстрована численними кольоровими фото, які показують Дмитра в колі товаришів, переважно в туристичних походах: на велосипедах, байдарках, лижах. На четвертій сторінці обкладинки подано фото трьох рукописних карток до словника (слова *скалка*, *соломаха*, *пранцивий*) — тож читач має змогу побачити, на якому етапі опрацювання матеріалу обірвалася авторська робота...

«Мотольський словник» Дмитра Кульбеди зацікавить не тільки діалектологів, але й тих, хто досліджує сучасні міжмовні та міжетнічні контакти, складні процеси формування національної самосвідомості.

Примітки

¹ Див.: URL : <http://prosvit.org/помер-дмитро-кульбеда/>.

² Перша писемна згадка про поселення Мотоль на річці Ясельді належить до 1422 року (Литовська метрика). Нині це третє за кількістю населення село (агромістечко) у Брестській області – 3772 особи (2014). У Мотолі народився перший президент Ізраїлю Хаїм Вейцман (1874–1952). Велику єврейську громаду Мотоля під час Другої світової війни знищили нацисти.

³ Професор Г. Аркушин досліджував мотольську говірку 2010 року; вона представлена в його збірнику діалектних текстів з Берестейщини. Подано там і тексти, записані від бабусі Дмитра Кульбеди, а також короткий монолог самого хлопця, де він каже: «Мої батьки з Мотоля, сам я живу з ними в Рудську, але натто люблю їздити до Мотоля, бо це моє місто. Коли я заїжаю до баби з дідом, я себе почуваю натто добре...» (Аркушин Г. Голоси з Берестейщини (Тексти). Луцьк, 2012. С. 235).

⁴ Підлітковий нік Дмитра – *knopkabelarus* – свідчить, що його шлях до усвідомлення себе українцем аж ніяк не був простим.

⁵ Дмитьор – мотольський варіант імені.

Юрій Бідношя